

18. feb | **Marx, Foucault, Amerika, Europa, Globalisering, Demokrati og mange forskellige slags smør (eller det, der ligner). Interview med Michael Hardt:**

Faktisk vil jeg ha' vi allesammen skal være rige

I et stort interview med RÆSON diskuterer Michael Hardt sin kontroversielle bog "Empire" i lyset af verdensbegivenhederne siden den udkom i 2000. Den amerikanske litteraturprofessor Hardt skrev bogen sammen med den italienske filosof Antonio Negri, der har siddet i fængsel siden 1997 dømt for at inspirere til terrorisme. Bogen, som udkom på dansk i oktober, har vakt enorm debat - den er blevet kaldt "intet mindre end en gen-skrivning af det kommunistiske manifest for vores tid". Og Hardt selv er blevet udråbt som "globaliseringsmodstandernes uforvarende vismand (og kritiker)".

1. USA under Bush: Begrænsende for den globale kapitalisme
2. Undtagelsestilstand
3. Ville Europa kunne tilbyde et alternativ?
4. Nomadernes lektie
5. Filosofien som luksus
6. Kapitalismen og frembringelsen af *forskelle*
7. Nye former for udnyttelse
8. Frihed og stabilitet
9. Det falske alternativ
10. Den boblende gryde

Af Clement Behrendt Kjersgaard, RÆSONs chefredakør

1. USA under Bush: Begrænsende for den globale kapitalisme

I din artikel med titlen "Folly of our masters of the universe" [[The Guardian, December 18th 2002](#)] synes du at sige, at de vestlige eliter – eller de globale eliter? – misforstår, hvad der er i deres egen interesse, idet de bøjer sig for USA. Ville det være en korrekt fremstilling af dit argument?

MICHAEL HARDT [MH]: Well, jeg ville sige, at der er to åbenbare problemer med USA's politik, forsøget på dét man nu kalder *unilateralisme*. Det ene er det, du peger på: at det ikke tager med i betragtning, hvad vi kunne kalde *det globale aristokratis interesser*. Man kunne måske tænke på dette nye unilateralistiske eventyr, udført af Bush's søn, som en slags forsøg på at håndhæve *monarkisk kontrol* over verden – og tilrane sig magt fra forskellige globale aristokratier. Med "de globale aristokratier" mener jeg både de dominerende nationalstater og også de større kapitalistiske firmaer og andre kræfter. Hvad der i en vis forstand havde været et ret fintdelt magtnetværk [a rather distributive network of power] bliver nu koncentreret i hænderne på USA. Så det første problem med politikken er i grunden - lad os kalde det: at udfoldelsen af monarkisk kontrol fra USA's side ikke afspejler de forskellige aristokratiske magters interesser. Man kunne forkorte det, ved at se på de store muligheder for profit i 1990ernes kapitalistiske globalisering som USA's aktiviteter har gjort meget for at *reducere* [curb] i den nuværende periode. Det er ét problem: at de andre globale magter - nationalstater og andre - ikke får deres interesser repræsenteret af USA.

Men det andet problem er, at USA faktisk ikke - modsat opfattelsen hos nogle af dens ledere - er i stand til at opretholde en global orden på unilateral manér. At det faktisk idag er umuligt for en enkelt magt med succes at kontrollere den globale orden. Det er altså ikke blot, at de andre globale eliter, som jeg kalder dem, måske er utilfredse med USA, fordi landet ikke repræsenterer deres interesse i den nuværende orden - men at de faktisk er *nødvendige*. USA har brug for dem - for at sikre, at man kan udføre operationerne i dét, man enten kan kalde *global pacificering* eller *opretholdelse af det nuværende globale hierarki*.

Den artikel, fra omkring et år siden, foreslår at vi nu er på vej ind i en stridsperiode - og ud af den vil vi se en global revolution - jeg ved ikke om du ville bruge det udtryk? - men så: en global forandring, folk, der rejser sig. En nøglepointe i bogen er, at du ikke kan se USA - ihvertfald på lang sigt - som noget, der overhovedet kan kaldes centrum for det nuværende globale imperium, fordi der ikke kan være noget centrum. Ikke?

MH: Jo. Og det forekommer Toni og mig en simpel faktisk betragtning - ikke et spørgsmål om ønskværdighed. Det er selvfølgelig noget der, ihvertfald idag - omend tingene vedbliver med at forandre sig – synes at være *ganske åbenlyst* i Irak og i Afghanistan: at USA i mange henseender viser sig ude af stand til at holde orden unilateralt. End ikke i en ren økonomisk forstand. Så igen bliver den gamle analogi med monarken og aristokratiet interessant: Monarken har ikke råd! USA har ikke råd til at udføre disse eventyr på egen hånd - landet har brug for aristokratiernes midler. Og det kan selvfølgelig heller ikke lykkes i en mere praktisk forstand heller.

Og når du mener vi siger, at vi er kommet ind i en stridsperiode--- måske forekommer det bare virkelig åbenlyst i mine øjne: jeg ville mene at *alle* ville sige, at vi er kommet ind i en stridsperiode! De forskellige mulige slutninger - det er *dér*, uenigheden står, og dem ville jeg selvfølgelig tøve med at forudsige. Men vi kan bestemt se de forskellige alternativer, som nu bliver lagt frem.

Implicit i analysen ligger idéen om, at de eliter, der støtter USA og landets nuværende ledelse, i en eller anden forstand misforstår deres egen interesse. I Europa har den debat, der begyndte for over et år siden, jo handlet om det spørgsmål - når vi har diskuteret hvem, der vil gå mod og med USA. Ville det være et tegn på din tese - hvis halvdelen af Europa har "set lyset" og besluttet, at Washington ikke handler i verdens interesse?

MH: Jeg ville have svært ved at tro på, at nogen af de andre magter kunne tro at USA handlede i deres interesse. Måske er spørgsmålet snarere at *forstå, hvordan man skal gå imod*. Ofte er *vejene* til at gå imod USA's unilaterale kontrol meget risikable og uklare.

Jeg bør dog understrege, at i hele denne analyse ville jeg ikke sige, at Negri og jeg knytter vores forhåbningerne til disse globale aristokratier: vi ønsker ikke at håbe på "Chirac mod Bush". Man bliver nødt til at analysere, hvad det er, der er sat på spil her - og hvordan spillet bliver spillet. Om eliternes interesser: det må være åbenlyst for enhver - og her mener jeg også eliterne i Brasilien som i Danmark, og selv de store kapitalistiske interesser i USA: *kun meget få af dem får direkte udbytte af disse krige*. Så spørgsmålet - hvis man nu sad og lagde strategier på deres vegne: hvordan kan det lykkes een at udfordre USA's kontrol? Ræsonnementet fra *vores* perspektiv ville være noget anderledes - men det er en lidt anden historie.

2. Undtagelsestilstand

Al Gore har rejst billedet af "1984" - givet udtryk for at nogle af udviklingerne i USA minder om den dystopiske vision om en politistat. Der kunne ligge det i det, at USA i Krigen Mod Terror har krænket nogle af sine fundamentale friheder: værdier, som både for amerikanerne og os andre, udgør visse af USA's kerneprincipper. Ville du være enig med ham?

MH: Absolut. Vi har på en måde et *dobbeltfænomen* når det drejer sig om loven og livet. På den ene side er USA i krig - men har også, gennem hele Bush-administrationen, været besluttet på at overtræde den internationale retsorden på forskellige måder. Ved at nægte at underskrive internationale traktater som fx Kyoto; ved at af-underskrive [un-signing] traktater sådan som den om den Internationale Domstol - og så også ved at overtræde de internationale love i en række henseender: princippet om forebyggende angreb er ét tegn, og tilbageholdelserne på Guantánamo et andet.

Men svarende til denne overtrædelse af den internationale retsorden er selvfølgelig overtrædelsen - eller undermineringen - af rettighederne hjemme. Så Al Gore refererer til det ene af fænomenets to ansigter. Generelt ville jeg sige: USA handler med *undtagelsestilstanden* som sin juridiske ramme. Det opstiller en undtagelsestilstand, som herefter vil tillade suspenderingen af loven og af demokratiske rettigheder, både på den globale og den hjemlige scene. Dette passer fuldstændig med det begreb jeg talte om før - en slags monarkisk brug af forfatningen. Man tiltager sig unilateralt kontrol med de andre dominerende magters rettigheder - for slet ikke at tale om befolkningernes.

Men både i en historisk og filosofisk forstand kunne man sige at præcis dette er den originale retfærdiggørelse for suverænen [statsmagten]: at han kan beskytte dig mod trusler udefra, mod fjenderne - og at det er præcis den pointe, som den nuværende amerikanske regering opstiller.

MH: Jeg tror, du har ret - dem, der formulerer den amerikanske politik udtrykker det ikke altid lige så elegant som du lige gjorde. Hvis man argumenterede sådan, tror jeg man ville sige: "Vi lever nu i en globaliseret verden. Den globaliserede verden har brug for en overordnet magt [a sovereign power]. USA er den eneste kandidat til rollen som overordnet magt - og landet vil nu udøve sin suverænitet og undtage sig selv fra loven. Fordi, i vores gamle europæiske politiske teori-tradition, STÅR Suverænen netop ovenover loven: Suverænen ER lovens undtagelse".

Jeg ville sige - og det er i virkeligheden vores argument i *Empire* - at med det argument forveksler USA en moderne form for suverænitet, der fungerer i en national sammenhæng, med de behov, der i en *global* sammenhæng kalder på en ny idé om suverænitet. Denne teoretiske og politiske misforståelse leder i virkeligheden til alle mulige forskellige tragedier i mellemtiden - både for USA og for os andre. Så med andre ord siger jeg, at det kan ikke bare være Præsident Bush, som er *suveræn* for hele planeten - der må komme *en ny form for suverænitet*, der ville være i stand til at styre en global orden. Det ville være vores argument - vi siger selvfølgelig ikke, at vi er for sådan en instans og ønsker at støtte den, men blot, at dette er, hvad tiden kræver [the necessity of the times].

I Europa taler man om anti-amerikanismens spøgelse. Mange af Irakkrigens kritikere gør en dyd ud af at fastslå, at de ikke er "imod USA", ikke kritiske overfor USA som sådan, men overfor den nuværende regering. Et centralt spørgsmål bliver derfor, hvorvidt den nuværende amerikanske politik stemmer overens med den amerikanske befolknings ønsker. Ville du i lyset af det spørgsmål - og på baggrund af præsidentvalget i 2000 - sige, at USA idag er et demokrati?

MH: Well, jeg synes faktisk at USA er så demokratisk som nogen anden nation, idag. Ihvertfald på de store linier - jeg mener, der er mange henseender i hvilke mange europæiske lande er langt mere demokratiske end USA, men set i det store perspektiv er USA faktisk ikke ret meget mindre demokratisk end andre, eller det selv har været tidligere.

Men mange venstreorienterede kritikere af USA ville være uenige - de ville sige at siden kun omkring halvdelen af befolkningen stemmer i præsidentvalgene har I simpelthen ikke et demokrati. At det er "penge, der gør udslaget" - jf. debatten om finansieringen af de præsidentielle kampagner.

MH: Jeg ville vel være enig i dét, men jeg ville også kritisere de andre eksempler, de ville trække frem. Her er jeg ikke ude på at fejre USA overhovedet! Jf. dit udgangspunkt: det er langt mere præcist at fortolke det, endog nogle af demonstranterne selv udtrykker som anti-amerikanisme (over hele verden - ikke blot i Europa, men også i USA) som: en protest mod *tyranniet*, for nu igen at bruge de gamle udtryk. Man kan da trække distinktionen mellem "denne regering" og "amerikansk historie", eller "denne regering" og "den amerikanske befolkning", men i mere umiddelbare termer er det en protest mod *den rolle, som USA nu spiller*. Landet spiller en tyrannisk rolle; en rolle i hvilken det har tilranet sig [usurped] suverænitets position - og på en vis måde *lader som om* det repræsenterer alle andres interesse. Disse protester eller udtryk for anti-amerikanisme - ikke kun fra befolkningerne men også fra ledere - er en protest mod *foregivelsen af repræsentation* uden faktisk repræsentation. Denne foregivelse [pretence] af at den amerikanske regering kan repræsentere og lede andres interesser - uden faktisk at være i stand til det.

Det er her, jeg ville sige, at spørgsmålet står - og det er i så fald ganske tæt på den måde hvorpå enhver kritik af den israelske regering straks bliver oversat til at være et udtryk for anti-semitisme.

3. Kunne Europa tilbyde et alternativ?

Udenfor USA taler man meget om behovet for at "supplementere", "balancere", endog "øve modstand" i skabelsen af et alternativ til USA på verdensscenen. I Europa vil nogle bruge dette som hovedargumentet for at udstyre EU med en militær dimension. Enhver sådan strategi kunne dog synes meget forskellig fra det, du anbefaler. Ville du mene, at sådan en udvikling risikerede at duplikere, hvad nogle ville kalde det amerikanske systems magtmekanismer og det autoritære og aristokratiske træk?

MH: Dette er et mægtigt interessant emne. Af de diskussioner, vores bog har afledt, er det dem om præcis dette spørgsmål jeg personligt har fundet var de mest interessante. Fordi både venstreorienterede politiske tænkere i Europa og også - hvad jeg finder interessant - folk i Kina og Østasien protesterer helt på samme måde over bogen, fordi vi påstår at der *ikke længere er noget "udenfor"*: at der ikke er nogen mulighed for at skabe et alternativ til det nuværende Imperium.

De siger, at den påstand underminerer muligheden for at skabe fx et demokratisk, politisk Europa, der kunne tilbyde et alternativ til USA. Eller - et demokratisk, politisk Østasien, som mange kinesiske akademikere forestiller sig ligeledes kunne tilbyde et alternativ til USA.

Jeg finder disse muligheder meget interessante - jeg ville vel være nødt til at argumentere imod dem bare på grund af muligheden for at gennemføre sådanne projekter---

Men ikke på grund af spørgsmålet om deres ønskværdighed?

MH: Der ER også et godt spørgsmål om ønskværdigheden. Jeg kan huske, at jeg talte med flere folk i Brasilien om dette her, og de sagde, "Det *sidste* vi har brug for er en ny euro-centrisme".

Den bredere ramme for dette emne ville være at tænke på hvordan regional autonomi kan fungere i det globale system - og jeg tror, der er to modsatrettede vurderinger af dét. Den ene er den, der bestemt er den amerikanske regerings syn på regionalisme i det globale system, hvor hver region essentielt er "alle magterne i den region PLUS USA". NATO fungerer på den måde; omkring Stillehavet ville det være de forskellige asiatiske lande, som har sympati for USA, PLUS USA - på samme måde i Mellemøsten. De forestiller sig en slags regional autonomi, hvor regionerne er egerne i et hjul med USA som hjulnavet, der rækker ud til hver af regionerne. Og dermed fungerer regional autonomi som en del af en sammenhængende, global orden.

Den anden vurdering - på sin vis spejlbilledet af den første - er at forestille sig Europa som en regional, autonom kraft - og et alternativ til USA. (Det er meget vanskeligt at forestille sig dét om Mellemøsten, men det ville være et interessant projekt). Det er sikkert at man nu gør sig sådanne forestillinger om Latinamerika - eller ihvertfald the Southern Cone [*Cono Sur*: landene i den sydligste del af Sydamerika. Red.]. Det samme med Østasien etc.

Måske ser de to vurderinger ikke så forskellige ud: man må diskutere hvilke muligheder der ER for regional autonomi. Så på en lidt forvirret måde er jeg på vej tilbage til begge de ting, du sagde: om muligheden for autonome-regioner-som-alternativer og om ønskværdigheden af dét. For det bringer et antal farer med sig - eller også skal det konstrueres på en meget anderledes måde end det hidtil har været, hvis det skal tilbyde et ægte demokratisk alternativ.

Fra dit perspektiv må det blive et spørgsmål om, hvordan magten fordeles INDEN disse regionale superstater, eller hvad de nu ville være?

MH: Og også disse staters *lukkede* karakter. Jeg tror, det er ekstremt vigtigt og interessant med debatterne omkring den europæiske forfatning. Og konstruktionen af - lad os kalde det: et politisk Europa. Det er en pointe, som du nævnte: hvordan kan vi gøre Europa demokratisk - og *mere* demokratisk end nationalstaterne har været? Det er ét spørgsmål - et andet er: vil Europa være en anden *lukket enhed*? Med disse immigrationspolitikker etc.? Ville det være til fordel for den europæiske befolkning på bekostning af Afrika, Mellemøsten, Asien etc.? Eller ville det på en eller anden måde blive en *åben* mulighed, der bliver et skridt i retning af demokratisk bevægelse? [a stepping-stone towards democratic movement].

For nogle er EU et udtryk for en "begrænset internationalisme", hvor opråbet om solidaritet strækker til Østeuropa og ikke længere, og hvor debatten om unionens udvidelse og horisont altid stranded på spørgsmålet om Tyrkiet eller Rusland. Andre siger, "EU er et smertefuldt forsøg på at komme ud over nationalstaten, og vores måde at være en verdensmagt på er ikke ved at duplikere USA, men ved at eksportere en model for samarbejde som, på indersiden, har mere solidaritet, demokrati og lighed end USA og som, udadtil, er mindre aggressivt". Så Europa's rolle på verdensscenen er at eksportere den vision om regional integration til resten af verden.

MH: Right. Det forekommer mig at være en meget oprigtig og beundringsværdig position. Jeg ville stadig sige, at - hvis vi ser på solidaritet som rejsekammerater [seeing solidarity in a fellow-traveller-mode] - bliver vi nødt til ihvertfald at arbejde i samarbejde med langt mere globale aktører og deltage indenfor den sammenhæng. Det er på ingen måde en negation af sådan et projekt som du beskriver.

4. Nomadernes lektie

Som jeg har forstået "Empire" er den virkelige udfordring både for Amerika og Europa immigration - og migration.

MH: Right.

Ville det være rigtigt at sige, at i den udstrækning man kan identificere en social "motor" eller signifikant historisk kraft, er det netop: migration og dét, som du kalder "nomadism"? [nomade-isme]

MH: Det er bestemt én virkelighed, som underminerer og truer ethvert begreb om faste-geografiske politiske aktører. Jeg ønsker ikke at blive forstået sådan, at jeg mener at migranterne vil blive den nye "strålende fortrop" ["shining vanguard"] som på en eller anden måde vil ændre verden for os - migrationen er selvfølgelig bare et tegn på folk siger nej til at være fattige; siger nej til at være i en krigstilstand; en afvisning af alle mulige rædsomme forhold. Jeg tror, at det er en faktor, der skulle gøre os opmærksomme på at skabelsen af adskilte enheder for politisk styre og handling er, ihvertfald svær hvis ikke umulig.

Men er det det samme, når een undslipper hungersnød og krydser grænsen til fods, som når en højtuddannet og kompetent rejser fra den ene ende af verden til den anden? I analysen kan de se ud som den ene og samme ting, men det er de ikke, vel?

MH: Nej, det er mange åbenlyse forskelle mellem de to personer. Du har ret at begge af dem ønsker en bedre verden - ønsker at forbedre deres egen verden, det er sandt. Jeg ville ikke anbringe dem i den samme kategori, men jeg tror snarere, at de begge to er afvisninger af den type hierarkier - eller *indikationer* OG afvisninger af - den type globale hierarkier vi har idag. Så det eneste de betyder for vores diskussion er at være en advarsel mod, en indikation af og en påmindelse om ikke blot de globale hierarkier vi har i vores verden idag - globale arbejdsdelinger, globale magtdelinger - og også: en advarsel mod at genskabe dem. Vi ønsker ikke en politisk løsning, som blot kopierer den samme slags hierarkier vi oplever idag, i nye områder. Jeg tror at en stor del af min tøven mht. hvad jeg synes er en meget indtagende og nobel vision om Europa du nævnte før, går på at selv hvis - eller når - sådan et projekt er til stor fordel for den europæiske befolkning, ønsker vi selvfølgelig ikke at skabe noget, der bare reproducerer den samme udelukkelse af andre i verden fra fællesskabet.

5. Filosofiens luksus

Nogle der betragter "Empire" vil sandsynligvis sige: "Det er en kombination af marxisme og postmodernisme". Ville det være en kort forklaring på hvad der foregår?

MH: Well, der er flere forskellige ting vi prøver at gøre i bogen. En af dem er at gå ind i de aktuelle politiske diskussioner, som dem vi har diskuteret indtil nu. En anden er at finde grunden bag forskellige bevægelser - på en vis måde fortolke og gentage, hvad mange har sagt om de bevægelser, der har at gøre med globaliseringen; som insisterer på at demokratisere det globale system etc. Men den tredje ting er den, som jeg tror du peger på nu: vi tænker på bogen som et indlæg i hvad der primært er universitets-baserede debatter, hvor vi prøver at bringe forskellige teoretiske perspektiver sammen. Og indimellem demonstrere at disse retninger faktisk arbejder på det samme projekt - og at de ikke har anerkendt dét tidligere.

Tag fx en gruppe af såkaldte *post-colonial* studier, der er baseret i Sydøstasien; en retning indenfor såkaldt poststrukturalisme, der kan siges at høre hjemme i Frankrig; og de traditionelle marxistiske studier, som er spredt

over hele verden. Vi ser ikke disse retninger som modsatrettede - men faktisk som værende indenfor lignende traditioner. Vi prøver at lade dem tale med hinanden. Men det er den del af bogen som folk udenfor universitetet måske bare ønsker at springe over - og jeg håber at den er skrevet sådan, at dem, der ikke allerede kendte de diskussioner simpelthen kan læse den for det, de ønsker, uden at engagere sig i de diskussioner.

Et af de fundamentale fællestræk mellem marxisme og postmodernisme er, at de redskaber til at udfordre det etablerede og eksisterende ---

MH: Ja.

Men den filosofiske forskel er jo at postmodernisme vender marxismen på hovedet, ved at sige at "ideen" er stærkere end den fysiske realitet. Hvordan kan du få de to til at enes?

MH: En meget vanskelig ting ved alle disse diskussioner er, at post-modernisme, eller post-strukturalisme og så marxismen selv, er jo, at de har mange forskellige strømninger, der går i forskellige retninger. På en vis måde ønsker vi at læse postmodernismen som et *symptom* - jeg tror det er i kapitel 2.4! Undskyld mig hvis jeg husker ting for nøjagtigt---

Du er tilgivet.

MH: Vi ønsker at se disse postmodernistiske diskussioner som et *symptom* på at verden var ved at forandre sig på det tidspunkt. Og ikke betragte dem så bogstaveligt men anerkende at de har, på en vis måde ufrivilligt, forstået at verdens magtstrukturer har ændret sig. Se dem som symptomer på den forandring. Igen: ikke acceptere deres konklusioner, men se at de - på sin vis uklart [obscurely] har anerkendt en historisk forandring.

Vi laver et meget kortfattet argument på to sider - og det er ét, som efter 11. september udløste alle mulige reaktioner fra den højreorienterede presse i USA - at opblomstringen af islamisk fundamentalisme de sidste år (eller: den nye form for fundamentalistisk islam) på en vis måde er det samme som de postmodernistiske tænkere i den første verden. Fordi de har anerkendt, at der har været et skifte i verdens magtstrukturer, som de har proteseret imod. Præcis som postmodernisterne tager de fejl af, hvad forandringen består i - og de tager også fejl af, hvordan de skal forholde sig til den. Men de er vigtige symptomer på, hvordan denne forandring har fundet sted.

Så i begge henseender er der ingen måde, hvorpå vi bakker op - hverken bag hvad vi kalder disse postmodernistiske teoretikere eller de islamiske fundamentalister. Vi forsøger at læse dem begge som en *forandring i tiden*. På visse måder er det selvfølgelig ironisk at sætte dem sammen, fordi postmodernister notorisk fejrer *det hasarderede* [the hazardous], tekstens foranderlige karakter, mens de islamiske fundmanetalister jo insisterer på tekstens uforanderlighed og verdens *sandhed*. Men man kan betragte dem som vindere og tabere i den aktuelle opståen af en ny global orden: de betragter den samme ting fra forskellige sider. Man kan tænke på postmodernisterne som den akademiske udgave af *de globalt privilegerede*, som bevæger sig rundt i verden og oplever hybriditet på en ny måde. Mens islamisk fundamentalisme generelt har sine rødder blandt dem, der har været mest underprivilegerede - ihvertfald i den del af verden - under de globale forandringer.

Marxismen er en opskrift på handling, som let kan forklares - postmodernisme er langt mindre intuitiv. Mens der indenfor postmodernismen er enorm afstand mellem det, vi kan kalde postmodernistiske elementer i popkulturen og så den akademiske diskussion.

MH: Ja, du har absolut ret: de er meget forskellige typer teori.

Så hvad er din primære kritik af postmodernismen?

MH: Vores kritik i bogen går på, at i den udstrækning postmodernismen lader som om - eller tror på - at vi skaber en befrielse blot ved at overskride binære opdelinger... hvor postmodernisme, der angriber racisme tror, at vi blot ved hybriditet, ved at mixe sort og hvidt, ved at underminere binære opdelinger, skaber en *befrielseshandling* [act of liberation]. Dét forekommer os at være en fejllæsning [misreading] af, hvordan magt fungerer idag. Faktisk fungerer den globale kapital - selv den globale orden - idag ved at *styre hybride identiteter* [managing hybridite identities] - det er ikke bare sort mod hvid. Så dét forekommer os at være en fejltagelse.

På den anden side tror vi - som jeg sagde før - at disse forfattere HAR anerkendt at noget er forandret.

Dér, hvor det passer med marxismen er ved at--- lad os sige det sådan: *enhver* historisk materialisme mener at - (og Marx specielt: et af hans centrale argumenter er at) - teori må passe til den historiske virkelighed. Den må spore virkeligheden - så, når den historiske virkelighed forandres, må også teorien undergå forandring. Måske forekommer dette indlysende?

Så ethvert historisk-materialistisk argument - særligt efter 100 år - må blive *seriøst revideret*. På en vis måde mener vi, at marxistisk teoribygning, social teoribygning mere generelt - eller endda: vores idéer om demokrati - er *nødt til at blive modificeret* på grund af de givne forandringer i virkeligheden, som postmodernismen måske er et symptom på.

Men under alle omstændigheder har du ihvertfald ret i det med, hvordan marxisme og postmodernisme har haft forskellige *publikum* - og de forskellige, skal vi sige, politiske *placeringer* [political locations]. Jeg ville ikke sige de var ét og det samme [I wouldn't want to mix them into the same thing]. Selvom vi dog selvfølgelig skal huske at der var meget kritik ved udgivelsen af Marx' *Das Kapital* - at den var meget svær at læse; at arbejderne ikke kunne læse den. Marx ønskede at udgive den i afsnit, så arbejder-grupper kunne læse den - men de klagede ikke desto mindre over, at de ikke kunne forstå den! *Ingen* af disse teroier er umiddelbart forståelige for alle!

Men når det handler om en filosofi, som bliver en massebevægelse - eller: bliver anvendt af en massebevægelse - er maxismen en unik historisk begivenhed. Du kan ikke finde et Folkeparti baseret på Foucault eller Derrida nogen steder!

MH: Nej-nej-nej, det ville vi heller ikke påstå og forfaterne selv havde bestemt ingen intention i den retning.

Omend angrebet på de binære opdelinger jo i en vis forstand ER en fortsættelse af det marxistiske forsøg på at lokalisere samfundets dialektikker. Ville du gå så langt som til at sige at postmodernismen på sin vis har været en luksus for akademikerne?

MH: Nej - særligt hvis vi skulle inddrage de forfattere, du lige nævnte, ville jeg ikke sige dét. Det forekommer mig at samtidige filosofiske strømninger ikke nødvendigvis er - og ikke bør - blive omgående omsat i politik. Jeg synes at de filosofiske værker af Derrida eller Foucault eller en af de andre *grand maitres* i Frankrig siden 1960erne er fantastisk vigtige filosofiske værker - og det ville være en fejltagelse at forestille sig at de var umiddelbart lanceret for politisk brug. Filosofisk arbejde ER kun en luksus for eliten på et universitet - så jeg ville ikke kritisere dem direkte for at være dét.

6. Kapitalismen og frembringelsen af forskelle

Du sagde at idag styrer kapitalisme hybriditet - men faktisk er din tese endnu stærkere, ikke? AT kapitalismen LEVER af hybriditet.

MH: Yeah. Det er den historiske mekanisme gennem hvilken *kapitalen* opererer: frembringelsen af forskelle og *styringen* af forskelle. [This is the historical mode by which capital operates: the creation of differences and the *management* of differences]. Kapital skaber ikke et ensartet, homogent samfund - og den skaber heller ikke ensartede, homogene identiteter. Det er derfor kapitalen på sin vis ikke passer til de gamle idéer om suverænitæt, der skaber - eller, som minimum: forestiller sig - en homogen befolkning, fx "det engelske folk". Faktisk *skaber* kapitalisme sociale forskelle - og *behøver* dem, både fra en produktionssynsvinkel og, på en noget mindre men meget synlig måde: når det gælder markedsføring. Kapitalistisk markedsføring udvider altid antallet af forskelle [proliferating differences]. Dette er en af måderne hvorpå den ser poststrukturalistisk ud.

Men den mere overordnede pointe - som jeg ikke nåede frem til da vi startede på emnet her for 15 minutter siden - er, at der mange strømninger i marxismen idag hvor man siger: "Hør, vi har alle de rigtige koncepter. Vi ved hvordan tingene var for 150 år siden. Vi skal bare bruge de samme teorier idag". Det er noget, som Toni og jeg føler man er nødt til at argumentere imod: simpelthen fordi vi idag lever i en anderledes verden, og at marxistisk teoribygning - eller teoribygning om kapital eller frigørelse - må blive *konstant reoveret*.

Når du tegner billedet af, at kapitalismen skaber et meget differentieret samfund - og har brug for det, både i det større historiske perspektiv og også på en meget umiddelbar "I Can't Believe It's Not Butter"-måde ---

MH: [lerl] Jeg kan høre du har brugt for lang tid i USA!

Nej, jeg har brugt for lang tid på at se amerikanske komedieserier, så det er endnu værre! ["I Can't Believe It's Not Butter!" (ICBINB!) fremstilles af Unilever og er USA's "largest-selling premium margarine spread". Det er IKKE margarine: spreads må max indeholde 80% fedt og er dermed mindre fedtholdige. I Quebec måtte selskabet i 2002 i retten i forsøget på at få lov at sælge margarineproduktet i samme farve som smør, hvad provinsens love ikke tillod - derfor var (er?) ICBINB! i Quebec "off-white" og ikke smørfarvet. red.] Mange gamle venstreorienterede europæere vil nok ikke mene at vores samfund idag er meget differentieret: de mener, at tingene var meget sjovere for 30-40 år siden og at forskellene er forsvundet - at dem, der er nødvendige for forbrugerkulturen bare er kunstige. De ser globaliseringen og amerikaniseringen som tendenser, der gør os allesammen ens. Er du uenig i det?

MH: Well, jeg vil bestemt være uenig i den fortolkning af globaliseringen - men igen: globaliseringen betyder mange forskellige ting. Det er en svær diskussion at gennemføre. Men hvis man betragter dem samlet, ihvertfald overordnet, virker globaliseringsprocesserne på en måde homogeniserende: tænk på hvordan filmindustrier bliver ødelagt af Hollywood. Eller, som du nævnte, tv-industrierne.

Men der er mange måder på hvilke globaliseringsprocesserne også - hvis jeg kan bruge ordet: *heterogeniserer*. De skaber *nye forskelle*, eller: *genopliver gamle forskelle*. Så det er ikke at vi har fået en mere homogen verden, men en *anderledes differentieret verden* [a differently differentiated world].

Det er den overordnede ---- ikke *idé*, men næsten: aksiomet [grundsætningen] for vores projekt. At disse globaliseringsprocesser som vi har oplevet de sidste 20-30 år, på den ene side skaber mere alvorlige former for udelukkelse eller rettere: udnyttelse, og mange nye former for lidelse. Men samtidig giver ihvertfald potentialet for nye former for frigørelse. Dette er vores argument: at vi må finde en slags to-sidet svar på globaliseringsprocesserne og endog: den globale ordens nye former. På den ene side må vi modstå og imødegå den måde hvorpå globaliseringsprocesserne bliver nye elementer af kontrol eller udnyttelse eller lidelse eller fattigdom. Men vi må også - i stedet for at gå baglæns og bare vende os mod globaliseringen som sådan - gribe mulighederne i globaliseringen og ud af dem skabe mekanismer for frigørelse.

7. Nye former for udbytning

Som du sagde ovenfor er det i øjeblikket let at få øje på strid, krig og grusomheder i verden. Men når du bruger udtrykket udnyttelse vil mange - også på venstrefløjen, sige: "Ganske vist er nogle mennesker rigere end andre, men udbytning i en traditionel forstand er ved at ophøre". Så når man ser på lande så komplekse som USA, er det meget vanskeligt at udpege en lille gruppe, der har monopoliseret magten - at tingene simpelthen er for komplicerede til at man kan sige dét.

MH: Jeg er enig i - og det er den globale udfordring, jeg nævnte, som Toni og jeg mener vi står overfor: at vi skal renovere alle koncepterne, for som virkeligheden har ændret sig er vi nødt til at tænke på den på nye måder. Så i den forstand må vi forstå udbytning anderledes - og se, at det ikke kun et spørgsmål om "forskellen i tid" (som Marx ønsker at forklare det, om ikke: forstå det): forskellen på den tid, man skal tilbringe på fabrikken for at frembringe den værdi, man skal producere - hvor den ekstra tid man bruger er lig med overskuddet, profitten, udbytningen. Vi bliver nødt til at tænke på det på en anden måde i dagens samfund - både i de dominerende og de underordnede lande. Udbytningen har nye udtryk og nye mekanismer.

Når det er sagt ville jeg dog ikke sige, at vi ikke kan få øje på den enorme ulighed når det gælder kotnollen over rigdom eller, om du vil: produktionsmidlerne el.lign. Tallene er altid slående - fx Verdensbankens angivelser hvilken procentdel af befolkningen, der kontrollerer hvilken del af klodens værdier. Selv i USA, som ikke er blandt verdens mest ulige lande, ER det en meget del af befolkningen, der kontrollerer langt størstedelen af den produktive rigdom [the productive wealth].

På den måde tror jeg ikke, der har været nogen enorm forandring fra Rockefeller og Mellons tid; vi har bare bevæget os til Gates og andre. Men dertil synes jeg at det, der er det vigtigste i den diskussion er at sige *hvordan* udbytnings-akten idag udføres? Hvordan opererer den - både når det gælder den immaterielle produktion (for dem, der ikke længere fabrikker biler men immaterielle goder i de dominerende lande) og de tilsyneladende udelukkede befolkninger i resten af verden? De befolkninger, som vi ville sige ikke er udelukkede men tværtimod: nødvendige, omend desværre underordnede, på bunden af de globale hierarkier.

Modargumentet ville være det samme som altid bruges mod marxismen og måske endda postmodernismen: All right, du kan identificere nogle meget rige og nogle meget fattige mennesker - hvor de sidste, for at låne Eric Hobsbawm's udtryk: ikke har meget indflydelse på deres "livschancer". Men den store forskel mellem nu og verden for 150 år siden - og forskellen mellem samfund med større og mindre stabilitet - er middelklassen. Folk, der har en interesse i at bevare tingene som de er.

MH: Det betyder noget hvordan man *definerer* “middelklasse”! Ofte har jeg set USA’s “middelklasse” defineret som dem, der tjener mellem \$20,000 og \$100,000 om året - således udvidet til at inkludere en stor del af befolkningen. Hvis man ønskede at sige det samme om den globale klassesdeling, med klasse alene defineret som et spørgsmål om ejerskab af produktionsmidlerne, ville det være et meget polariseret billede. Du spørger til samfundenes stabilitet - det ville ikke være sådan jeg ville stille det op: snarere som et spørgsmål om mulighederne for frihed og demokrati. Demokrati bliver sværere og sværere at forestille sig - både i den nationale kontekst og den globale ramme. Mulighederne for demokrati er ihvertfald seriøst undermineret af de enorme hierarkier og underordninger i verden. Det er en af måderne, hvorpå vi bør tænke over den type uligheder - og på den skade, de gør os som et globalt samfund.

Det samme gælder mulighederne for frihed - som frasen fra Hobsbawm synes at pege i retning af. Verdensbankens yndlingsstatistik når det gælder fattigdom er hvor mange mennesker i verden, der lever på under \$2 om dagen - og det er meget højt tal. Man kan selvfølgelig sige at \$2 betyder noget helt andet i Mozambique end i København. På den anden side: selv hvis man kan leve for de \$2 i Mozambique kan du ihvertfald ikke rejse andre steder hen - og ihvertfald ikke på ferie i København. Så der er mange måder hvorpå forskellene i rigdom - ikke så meget *indtægt* men forskellene i rigdommen og magten bliver til enorme begrænsninger i friheden for en stor del af verdens befolkning. Måske er jeg gammeldags i dette henseende, men det forekommer mig, at frihed, lighed, demokrati er perspektiver fra hvilke man skal forholde sig til disse situationer - og også: handle.

8. Frihed og stabilitet

Men hvis man var en fundamental-marxist kunne man være uenig i den pointe - og måske finde en vis enighed med kapitalisten - ved at sige: “Vi SKAL virkelig fokusere på indkomstniveauer. De har ikke noget at gøre med demokrati og frihed, men med spørgsmål om stabilitet. Alle ønsker rigdom mere end demokrati, og vi skal skabe samfund som måske nok er autokratiske, men garanterer et højt - og stigende - indkomstniveau”.

MH: Jeg mener faktisk, at forsøget på at garantere stabiliteten er den sikre måde at tabe den på - hvis man mener man “garanterer stabilitet” ignorerer spørgsmål om ulighed og frihed. Men du har ret i den forstand at disse er politiske valg, der determinerer ens teoretiske perspektiv. Det faktum, at jeg mener demokrati er et vigtigt eller endog fundamentalt politisk mål vil føre mig til at sige andre ting og træffe andre politiske valg - og betyder at jeg straks nægter enhver tanke om et diktatur, der på en eller anden måde ville være til alles fordel.

Som i “til alles materielle fordel”?

MH: Right. Det minder mig --- men dette er en *detour*: du kan skære alt dette her ud -- jeg havde en lille radiodebat med en fyr, der hedder Niall Ferguson. De arrangerede debatten fordi hans bog også hedder Empire - og han argumenterer for alle mulige latterlige ting, som jeg ikke tror han faktisk mener: at det britiske imperium faktisk var til fordel for alle dets undersåtter; at vi har brug for at gentage det idag; at Europa må blive et imperium som det britiske var, etc. Men han argumenterer fra perspektivet om at demokrati virkelig ikke er så vigtigt. Han siger, demokrati er en sød idé som måske kan komme *senere* - når alle er parate til det. Lige nu er det *frihed* [liberty], vi har brug for - og med det mener han: privat ejendom.

Nu ville jeg for det første ikke begrænse frihed til privat ejendom - det ville være en meget lille del og måske ikke en fyldestgørende del af, hvad frihed betyder. Men det er sandt, at hvis man nok mener demokrati er

efterstræbelsesværdigt, men ikke noget, vi behøver tænke på nu, kan man komme til alle mulige forskellige teoretiske konklusioner.

Du accepterer ikke er der er et valg [trade-off] mellem materiel velfærd og demokrati? Eller rettere: at det kunne være et varigt trade-off?

MH: Right. Tanken om “den velnærede slave” er bestemt ikke mit samfundsideal. Dertil kommer, selv fra den simple, taktiske interesse i at opretholde stabiliteten forekommer det mig at være en enorm fejltagelse. Jeg tror, at sådan en begrænsning af friheden og de demokratiske muligheder er en sikker opskrift på ustabilitet. Det er sådan en åbenlys pointe, at det er svært at tro, at jeg ville være nødt til at sige det, men når den amerikanske regering argumenterer for, at “i sikkerhedens og den globale stabilitets navn må vi *begrænse* friheden både i USA og andre steder” --- dét er en forfærdeligt fejlagtig idé, ikke blot en skadelig, men en fejlagtig idé, fordi begrænsningen af friheder er, forekommer det mig, bestemt ikke en opskrift på stabilitet - på visse måder endog en *provokation*.

Men der ER altid et trade-off, ikke? I en vis forstand er Bush-administrationen postmodernistisk idet den siger, “Vi har banditter i USA - det er derfor, vi har politiet og dødsstraffen. Vi har banditter på verdensscenen, så vi er nødt til at bruge de samme midler dér”. I intet samfund lader staten friheden ubegrænset - og det er den rolle, de udfylder på den globale scene.

MH: Jeg vil svare tre ting. For det første - jeg har intet jeg skal forsvare i postmodernismen: jeg smider den gerne ud eller hvad du end ønsker!

Men jeg mener de forestiller sig - og det er hvad dit eksempel indikerer - at vi simpelthen kan “udvide” det nationale regime og overføre det på den globale scene [extend the kind of national regime and project it unto the global stage]. Dét forekommer mig at være en fiasko, når det handler om at anerkende de historiske forandringer. For det første forandrer tingene sig med *størrelsesforholdet* - men vi bliver også nødt til at gen-tænke vores nuværende verden på langt mere drastiske måder.

For det tredje forekommer det mig - ihvertfald i den hjemlige amerikanske debat om disse emner - at der er meget forvirring om hvad, der udgør en *underminering af friheden*. Fx forekommer længere lufthavnskøer mig et decideret mindre emne - og jeg er egentlig ligeglad: jeg venter gerne mens de checker vores allesammens kufferter. Dét forekommer mig ikke at være en klar nedgang i friheden. På den anden side - at underminere rettigheder for mennesker, der står anklaget for forbrydelser; hvad der tidligere havde været illegale ransagninger af deres hjem; af deres internetkilder; deres bibliotekskonti etc. - disse ting ER i mine øjne betydningsfulde undermineringer af friheden og, tror jeg: farlige på mange måder. Farlige selv når det gælder om at opretholde orden: som jeg sagde før, den type nedgange i friheden er ting som på en vis måde inspirerer til opstand. Så det er mange forskellige ting, der ofte bliver talt om og grupperet under “friheder”.

9. Det falske alternativ

“Empire” synes at tage som sit udgangspunkt, at vi er gået fra en verden af nationalstater til en anden type international orden. I 90erne syntes mange, at FN havde en genopvågnen - eller: en opvågnen! - og at den globale solidaritet voksede, mens nationalstaten og nationalismen var på tilbageslaget. Men nogle vil emne, at vi i de sidste 5 år har set en nationalstatens renæssance - i Mellemøsten, USA og Europa. At alle de ting, som skulle have undermineret den, har styrket den i stedet. Så globaliseringen har slået bak. Som folk bliver mere usikre, påskønner de i højere grad den kultur og arv de har. Så vi faktisk ikke er på vej fra en verden af nationalstater til

en verden med én fælles referenceramme, men snarere: på vej ind i en æra, hvor nationer er mere relevante og levende end de længe har været.

MH: Dette peger i retning af, hvad der forekommer mig at være en “falsk modstilling” i globaliseringsdiskussionerne. Hvor den ene siger, “Globaliseringen findes – derfor er nationalstaten ikke længere vigtig”. Og den anden svarer, “Well – nationalstater ER stadig vigtige, derfor findes der ingen globalisering!” Det er hverken-eller. Vi bliver nødt til anerkende den måde hvorpå forhold - og magtforhold - bliver globaliserede og hvordan nationalstaterne fungerer *indenfor* den proces. Globaliseringsprocesser - eller endog idéen om en “global suverænitet”, som Toni og jeg foreslår - betyder ikke at nationalstaterne ikke længere er vigtige. De forbliver betydningsfulde - nogle selvfølgelig mere end andre - og dét er det altid vigtigt at anerkende. Mange nationalstater har i øvrigt aldrig været suveræne, men det er en anden historie.

Jeg ville være uenig i påstanden om, at nationalstaterne er ved at visne og snart vil være irrelevante - og jeg ville argumentere mod idéen om at nationalstaterne igen har gjort sig gældende, så de er lige så eller *mere* suveræne end de har været før. Ingen af de to vurderinger er korrekte. Det forekommer mig, og dette er forsøget med “Empire”-begrebet, at anerkende et globalt framework indenfor hvilket nationalstater - på en ulige måde - sammen med forskellige andre kræfter (på globalt, lokalt og nationalt niveau) fungerer i et netværk af forhold, der konstruerer global orden. Dét er vores forsøg - det kan sagtens være vi tager fejl; jeg siger ikke at vi nødvendigvis har ret, men et eller andet forsøg i den retning - som anerkender hvordan nationalstater fungerer indenfor en større struktur - forekommer mig, at være den eneste måde, hvorpå vi kan begribe hvordan vores globale situation tager sig ud nu.

Hvis folk skal sige at den forudsigelse om en stor forestående forandring er rigtig, skal en fornemmelse af international solidaritet være stigende, ikke? Men om mange af de ting du beskriver - folk der emigrerer og nægter at leve i fattigdom - vil en kapitalist eller en liberalist sige: “Det er individualisme! Der er ingen fornemmelse af solidaritet; af ensartethed; af fællesskab. Ingen af disse immigranter tænker på hinanden - de tænker på sig selv!” For at kunne sige: “Når I har klarer jer skal I tænke på dem, I har ladet bagude - eller de andre, i det samfund hvor du nu bor, eller i det, hvor du vil bo imorgen!” skal du appellere til en global eller ihvertfald: tværnational solidaritet, som bare ikke findes.

MH: Jeg tror vi er på en meget dyb filosofisk pointe her.

Det tager jeg som et kompliment!

MH: [ler] Okay! Jeg ser ikke noget behov for selvfornægtelse og altruisme. Behovet, jeg ser, er for at anerkende, hvad vi kunne alde “kollektivt ønske” [collective desire]. Så når jeg, fra det perspektiv man har i USA, siger at jeg er imod folk der arbejder i usle fabrikker [sweat-shops] i Asien, er det fordi at afskaffelsen af dét fænomen *også vil gøre MIN verden bedre*. Det er ikke ud fra en asketisk altruisme; så snarere end at vende mig til migranterne i dette tilfælde - omend jeg tør vædde på man også kunne give en god beskrivelse af det - ville jeg vende mig mod disse forskellige bevægelser, der er vokset op omkring globalisations-emner og nu også omkring krig.

Når de demonstrerer foran IMF eller Verdensbanken eller G8 er det ikke bare et abstrakt udtryk for solidaritet forstået som *selvfornægtelse*. Fundamentalt argumenterer de faktisk for *en mere demokratisk verden*. Og en mere demokratisk verden ikke for at nægte sig selv noget men faktisk: for at gøre sig rigere. Det er den måde, jeg ville argumentere på. For eksempel: jeg ville ikke ønske at skabe en bevægelse på venstrefløjen baseret på fattigdom - jeg ønsker ikke at vi allesammen sal være fattige. Nej, faktisk vil jeg ha' vi allesammen skal være *rige* - jeg

mener det er i min interesse, det er mit ønske, og jeg tror det er vores ønske mere overordnet, at vi får en mere demokratisk og lige verden.

10. Den boblende gryde

Så det er ikke fordi de føler sympati med Den Tredje Verden, at folk demonstrerer i Seattle og Göteborg, men fordi de føler, at de selv er blevet udeladt af den politiske proces?

MH: Det er ikke bare et spørgsmål om sympati, men om en anerkendelse af det, alle har tilfælles [commonality]. Ønsket om demokrati er i virkeligheden fundamentalt set også et ønske om lighed. Jeg prøver ikke at sige, at “de er enøjede og at selvom de ser ud til at støtte folk i Den Tredje Verden ønsker de bare flere penge til sig selv” eller noget i den stil. Demonstranterne forstår, at deres egne liv er forbundne med andre menneskers liv, andre steder på jorden. Det er derfor, at disse bevægelser i mine øjne er *det fremmeste udtryk for globalisering* - snarere end for *anti-globaliseringskamp!* I virkeligheden anerkender de den massive længsel [desire] og det potentiale, som bliver frigjort af globaliseringsprocesserne - og forstår, hvad de har tilfælles med andre i verden. Dette forekommer mig at være den eneste mulige basis for en ny slags demokrati, som passer til den globale scene nu. Det er derfor jeg insisterer på - på trods af de forskellige og endog modstridende krav, man hører under disse demonstrationer – at baggrunden for dem alle grundlæggende er: et krav om demokrati.

Har de et billede af, hvad de stræber efter?

MH: Jeg ville sige nej - men det har været det samme for bevægelser og specielt protestbevægelser gennem historien. Der er egentlig to ting, der bliver udtrykt: den ene er benægtelsen af de nuværende regeringsforhold - og den anden: ønsket om noget bedre. Protestbevægelser er selvfølgelig enormt vigtige for ethvert demokratisk samfund, og generelt tilbyder de ikke nogen færdig plan [blueprint] for fremtiden. Hvad de tilbyder er en slags mekanisme i den retning - et udtryk for længsel efter en anden fremtid.

Og jeg har heller ikke nogen plan eller “10 punkter vi kan udføre idag” for at gøre verden demokratisk - det forekommer mig at være et meget mere langsigtet, kollektivt projekt. For at sige det langt mere højtideligt: det er det fundamentale spørgsmål, vores samfund nu konfronterer - “Hvordan vi kan opfinde et nyt demokrati, der ville passe til vores *globale verden?* Hvad ville være dets institutioner; dets koncepter; dets mekanismer?” Jeg tror, det er noget, vi er meget fjernt fra - men behovet for det bliver stadig tydeligere.

Og det er den proces, vi har set accelerere de sidste 3-5 år?

MH: Hvordan skal jeg sige det? Det ligner nærmest en *boblende kedel* - vi har set fremskridt og også tilbageskridt. Krigen mod Irak var bestemt ikke et fremskridt. Men ikke desto mindre tror jeg, at i alle de forskellige tumultagtige begivenheder de sidste år - selv når man går tilbage til 1989; det er måske det bedste; eller 1968; jeg er ikke sikker på, hvilket år er det rigtige starttidspunkt - har vi set det altid tilstedeværende behov og måske et - ikke særlig vellykket(!) - eksperiment med at udarbejde projektet.

I sådan situation er det fristende at se tilbage på andre historiske perioder, hvor nye politiske frameworks blev opfundet - det sker selvfølgelig ikke på én gang. Det tager lange perioder med frem- og tilbageskridt. Et eksempel der passer i denne sammenhæng var da, i det tidlige moderne Europa eller Nordamerika; det 18. århundrede som sådan - der VAR revolutionære krav om demokrati. Man indså, at det gamle begreb om

demokrati - i virkeligheden: det athenske begreb - ikke var tilstrækkeligt. Vi kunne ikke bare tage dette demokrati - skabt til bystaten for 2000 år siden - og bruge det på den nationale scene. Så der var en enorm og revolutionær eksperimentering da man skabte - eller krævede - en ny form for demokrati.

Det forekommer mig, at vi står ved en lignende korsvej idag. Modellerne for nationalt demokrati - hvor dårligt de end virkede - som vi levede med gennem moderniteten er IKKE tilstrækkelige på den globale scene idag. Som de revolutionære i det 18. århundrede er også vi nødt til at opfinde en ny *form* for demokrati, der ville være i stand til at begribe dette skift i størrelsesorden - og den nye verden vi er konfronteret med. Det vil ikke ske fra den ene dag til den anden.

Michael Hardt er Associate Professor and Director of Graduate Studies ved Duke University i North Carolina. Han er uddannet MA (1986) og PhD (1990) i Sammenlignende Litteratur fra University of Washington. Blandt hans bøger: "**Gilles Deleuze: An Apprenticeship in Philosophy**" (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993) - og, med Antonio Negri: "**Labor of Dionysus: A Critique of the State-form**" (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994) samt "**Empire**" (Cambridge: Harvard University Press, Feb. 2000)